

SZAMOJÉD ‘9’ ÉS ‘10’ JELENTÉSŰ SZÁMNEVEK

HONTI LÁSZLÓ

0. Mikola Tibor a hazai és nemzetközi szamojéológia kiválósága volt, aki az uralisztika szinte minden részében otthonosan mozgott, de elsősorban mégis mint szamojéológust tartottuk számon. Korai és váratlan halála arra indította legközelebbi munkatársait, hogy a szakma nem szegedi művelőit is bevonva a szó legigazabb értelmében emlékkönyvvel tisztelegjenek munkássága előtt. Noha magam nem lévén szamojéológus, szerettem volna olyan témával előrukkolni, amely valamiképpen esetleg közel állhatott Mikola tanár úr szívéhez is. Ezért úgy döntöttem, hogy magyarul összegzem azokat az ismereteket, amelyeket nyelvcsaládunk számneveinek kutatása során a címben jelzett szamojéd lexémákról sikerült kiderítenem, és eddigi több helyen elszórva német nyelven (Honti 1990, 1993, 1996) publikáltam.

1. Az ún. értékküszöbök¹ előtti számok neve az uráli nyelvekben gyakran a többiekétől eltérő módon, az értékküszöbhez viszonyítva képződik, az első értékküszöb (a 10) előttiak (legalább a ‘9’) esetében szinte mindig ez a helyzet. Pl. a finnben a *kahdeksan* ‘8’ és az *yhdeksän* ‘9’ eredetileg kb. ‘2 hiányzik (ti. a 10-ből)’ és ‘1 hiányzik (ti. a 10-ből)’ jelentésű kifejezés volt (Itkonen 1973: 337). Az első tízes számnevei közt az értékküszöb, a 10 előtti értékek neve, különösen pedig a 9-é okozza etimológiailag a legtöbb problémát, elsősorban a szamojéd nyelvekben (ld. Honti 1993: 117, 202–204).

1.1. A következőkben a jurák ‘9’ jelentésű számneveinek etimológiai magyarázatát adom elő. Ezért először bemutatom a kulcsfontosságú adatokat, azaz a 9 és 10 megnevezéseit idézem, de mivel a 9 és a 10 tízes szorzatainak nevében is ugyanazon szerkesztésmóddal találkozunk, szükséges bemutatnom a 90, a 100, a 900 és az 1000 nevét is.

Tundrai jurák

‘9’: *häsowaju*, *habeiju* (Castrén 1854: 192), BZ *χasuju?*, *χasawaju?* (Tereščenko 1965: 887), O *χāsawajū?*, U *χāsowajū?*, Oks. *χabejjū?* (Lehtisalo 1956: 139), Jam. *χasawaju?* (Tereščenko 1956: 217),

‘10’: *ju*, *lucaju* (Castrén 1854: 192), BZ *ju?*, *luca ju?* (Tereščenko 1966a: 383), O *jū?*, U *lūca jū?*, Oks. *ju?* (Lehtisalo 1956: 139), Jam. *lucaju?* (Tereščenko 1956: 217),

---

¹ A tízes számnévrendszerben a 10 és annak hatványai az értékküszöbök, pl. 100, 1000; a 10-nél kisebb egész számú szorzataik pedig a közbülső értékküszöbök, pl. 20, 30, ill. 200, 300.

- ‘90’: *hásawajur* (Castrén 1854: 194), BZ *χasawajur* (Prokofev 1937: 35), *χasujur* (Prokofev 1937: 35, Tereščenko 1965: 887), *χāsawajūr?* (Lehtisalo 1956: 173), Jam. *χasawajur?* (Tereščenko 1956: 217),
- ‘100’: *jur* (Castrén 1854: 194), BZ *jur?* (Tereščenko 1965: 887), O *jūr?* (Lehtisalo 1956: 141), Jam. *lucajur?* (Tereščenko 1956: 217),
- ‘900’: *hásawaju jur* (Castrén 1854: 194), BZ *χasujonar?* (Tereščenko 1965: 888), O *χāsawajonar?* (Lehtisalo 1956: 173), Jam. *χasawajonar?* (Tereščenko 1956: 217),
- ‘1000’: *juonar, jōnar, ju jur* (Castrén 1854: 194), BZ *jonar?* (Tereščenko 1965: 887), O *jonar?* (Lehtisalo 1956: 138), Jam. *lucajonar?* (Tereščenko 1956: 217).

Erdei jurák

- ‘9’: T *kašem jut*, B *kaašem ju* (Castrén–Lehtisalo 1960: 311), Nj. *kāšem jut* (Lehtisalo 1956: 139, 173), *kāšemju?* (Verbov 1973: 78), *kāšemadju?* (Popova 1978: 32), *kāšemadju?* (Sammallahti 1974: 66), *kāšemajut* (Pusztay 1976: 361),
- ‘10’: T *jut*, B *jú* (Castrén–Lehtisalo 1960: 311), Nj. *jūt* (Lehtisalo 1956: 139), *ju?*, *lūsaju?* (Verbov 1973: 78), *dju?* (Popova 1978: 27, Sammallahti 1974: 66), *jūt* (Pusztay 1976: 361),
- ‘90’: T *kašem jur* (Castrén–Lehtisalo 1960: 312), *kāšemjuλ(?)* (Verbov 1973: 78), *kašemadjuλ(?)* (Popova 1978: 32), *kāšemjujūλ* (Pusztay 1976: 361),
- ‘100’: T *jur* (Castrén–Lehtisalo 1960: 312), Nj. *jur* (Lehtisalo 1956: 141), *juλ(?)* (Verbov 1973: 78), *djuλ(?)* (Popova 1978: 26),
- ‘900’: *kāšemadjuoλ?* (Popova 1978: 32),
- ‘1000’: Nj. *juj²jur* (Lehtisalo 1956: 141), *jonar* (Lehtisalo 1956: 138), *jōnaλ(?)* (Verbov 1973: 78), *dōnaλ(?)* (P), *jōnaλ* (Pusztay 1976: 361).

Az idézett adatok közül a tundrai jurák *χasuju?* ‘9’ a *χasawaju?* ‘ua.’ rövidült formája (Prokofev 1937: 35). Egy, a jurákkal kapcsolatos régebbi beszámolóban a *χasawaju?* formával azonos *Hásowo-ju* mellett ilyen alak is található: *Nenjzà-ju* (Schrenk 1854: 308, közli Donner 1932: 96). Mindezen kifejezéseknek, valójában jelzős szerkezeteknek a jelentése ‘jurák 10’, vö. *χasawa* ‘Mann; Ehemann; Samojede’ (Lehtisalo 1956: 173), *ñeneč?* ‘Mensch, Mann’ (Lehtisalo 1956: 318). A *χabejjū?* ‘9’ szintén jelzős összetétel, amelynek szó szerinti jelentése ‘osztják 10’, ennek első eleme ugyanis a *χabi* ‘Ostjake’ (Lehtisalo 1956: 159) szóval azonos.

A tundrai jurákban a *ju?* jelentése egyszerűen csak ‘10’, míg a *lucaju?* kifejezésé ‘orosz 10’.

1.1.1. Vajon mi lehet e különös tundrai jurák ‘jurák 10’, ‘osztják 10’ = ‘9’ ⇔ ‘orosz 10’ = ‘10’ oppozíciós kifejezésmód magyarázata (amely, mint az adattárban látható, a 9 és a 10 tízszeresének és százszorosának nevében is jelentkezik)? Úgy tűnik, két magyarázati lehetőség kínálkozik e rejtélyes jelenségre.

a) Mivel az uráli nyelvek ‘9’ jelentésű és még analízálható számnevei rendszerint subtractív módon vannak képezve (vö. fi. ‘9’), nincs kizárva, hogy valaha a tundrai jurák ‘9’ jelentésű számnév is ilyen szerkezetű volt, feltéve, hogy mind a tundrai, mind az erdei jurák ‘9’ számnév *χa-*, ill. *ka-* kezdetű eleme hajdan subtractíot kifejező

komponens volt, és amelynek jelentése a tundraiban az idők folyamán elhomályosult, majd egy másik, „értelmes”, jelentéssel bíró lexéma válthatta fel. Számnévi monográfiám (Honti 1993) recenzenseinek egyike, Ago Künnap szamojédológus megerősített azon meggyőződésemben, hogy a tundrai és az erdei jurák '9' számnevének első eleme etimológiailag nem lehet azonos eredetű (Künnap 1994: 211–212). Hogy a tundrai jurákban miért éppen a 'jurák' (ill. 'osztják') jelző használatos, arra a „b) magyarázat adhat választ.

b) A megoldás kulcsa végsősoron Strahlenberg útibeszámolójában található meg, amelyre Prokofev (1939: 17) magyarázati kísérlete hívta fel a figyelmemet. Amikor Strahlenberg a szamojédok (azaz a jurák) néphagyományában a 9-es számnak a kitüntetett (mágikus) szerepéről írt, a következő értékes információt hagyta ránk: „wenn solche [die Jurak-Samojeden; H. L.] ihren Tribut überliefern, binden sie ihre Bündlein Hermelins, Eichhörner und und Peltzereyen in 9. Stücke. Die Rußen aber, welchen diese neunnte Zahl nicht so angenehm ist, binden sie diese Bündlein um, wenn sie solche in Empfang nehmen, und machen 10. Stük daraus” (Strahlenberg 1730: 78). Ez azonban egyáltalán nem azt jelenti, hogy a jurákok valaha is kilencesével (kilences számnévrendszemben) számoltak volna, hanem csak azt, hogy az altaji népektől megismerték a 9 mágikus jelentőségét. Ehhez vö. „Die mongolischen Gesetze bestimmen von alters her alle Strafen, Abgaben u. Ähnl. in *jisün* ['9'; H. L.]... Von den turkotatarischen Völkern sollen wenigstens die Kirgisen eine ähnliche Zählmethode kennen” (Ramstedt 1907: 18). Hasonló utalásokat találunk más szerzőknél is (pl. Fekete 1956, Frolov 1974: 299, Ščerbak 1977: 140; vö. még Strahlenberg 1730: 75–78).

A jurákok nyilván a 9-es szám mágikus jellegére való tekintettel csomagolták a szörméket 9 darabos kötegekbe, amelyeket a praktikus orosz hivatalnokok rögtön átalakítottak 10-es kötegekké. Egyébként a 9-nek a keleti-szláv hagyományokban is van mágikus ereje (ld. pl. Šerech 1952: 94, Stang 1964: 127), s ez orosz közvetítéssel eljutott a lappokhoz (Bergsland 1953: 46–47, jegyzet), sőt a karjalaiban is találkozunk vele: „*kolmeyheksä* lukus[ana; H. L.] (taioissa:) kolme kertaa yhdeksän” (Virtaranta 1968–1983/2: 296).

Megjegyzendő, hogy Prokofev nagyon közel járt ehhez a megoldáshoz, amikor a *jur. ju?* '10' és *ju* 'узел; запор (на реке)' között etimológiai kapcsolatot keresett (Prokofev 1939: 14). Nyilván a jurák beszélők is sejtettek valamilyen összefüggést e két, etimológiailag egymással valójában össze nem tartozó paronima közt, és ennek következtében a **χasawa/ñeneč*?*χabej jū* '9 darabból álló jurák/osztják köteg', *luca ju '10 darabból álló orosz köteg' kifejezésekre támaszkodva alkották meg népetimológikusan a hajdan nyilván subtractív számnévi kifejezés helyett a *χasawa-ju?*, *ñeneč*?*ju?*, *χabej-ju?* '9' és *luca ju?* számneveket. Hogy a 10 valójában nem „orosz szám”, mutatja az a körülmény is, hogy a *ju?* az 'orosz' jelző nélkül önmagában is jelentheti a '10'-et.

De vajon mit kereshet a *χasawaju?*, *χasuju?*, *ñeneč*?*ju?* '9 (azaz: jurák 10)' mellett a *χabejju?* '9 (azaz: osztják 10)' a '9' nevében? Ez nyilván azzal magyarázható, hogy a tundrai jurákok és az északi osztjákok évszázadok óta szoros szimbiózisban élnek, igen gyakoriak a vegyes házasságok, amely körülménynek nyelvi és kulturális

következményei nyilván nem lebecsülendők, s így vált helyettesíthetővé a ‘jurák’ az ‘osztják’-kal a jelzős szerkezetben.

Az erdei jurákban az ‘orosz 10’ csak egyszer van adatolva – igaz, ott viszont nem is használatos a ‘jurák/osztják 10’ = ‘9’ számnévi szerkezet –, amelyet egyedisége folytán kétesnek tartok, és amely esetleg csak tundrai jurák hatásra jött létre.

1.1.2. A tundrai jurák ‘9’ alakja *kašem jut* stb. A *kašem* előtag az északi szamojéd nyelvek számos tagadó igéje egyik származékának, közelebbről: befejezetlen aspectusú participium praeteritijének látszik, vö.

tundrai jurák: *χaceau* ‘ich – kaum’ (Castrén 1854: 437, 1855: 8), *χacāw* ‘ich fast’, vö. még *χacē?* ‘fast, beinahe’ (Lehtisalo 1956: 160); *χāця(сь)* ‘едва не..., чуть не...’, *χāцяна* ‘хорошо, что не...’ (Tereščenko 1965: 760, vö. még 909),

erdei jurák: *kašāñāt...* ‘beinahe wäre ich...’, *kašāmām...* ‘ua.’ (Lehtisalo 1956: 160), jenyiszeji szamojéd: *hotiro* ‘ich – beinahe’ (Castrén 1854: 518, 1855: 82), tavgji: *kasa’am* ‘ich – kaum’ (Castrén 1854: 494, 1855: 48).

A *kašem* szuffixumát és annak funkcióját illetően vö. „Причастие совершившегося действия, суфф. –*мә*, напр. *to* осн. гл. ‘прийти’ –*томә* ‘прошедший’, *šālō* ‘при-, завязать’, *šālotә* ‘завязавший’...” (Verbov 1973: 50); „2nd infinitive. The suffix is /ma/”, vö. *tōš* ‘to come’ : *tōmә* PxSg1Akk., *tōmant* PxSg2Akk., „Deverbal nouns ... /d’iŕma/ ‘life’ from /d’iŕēš/ ‘to live’ ... cf. the 2nd infinitive” (Sammallahti 1974: 88, 90, 96; vö. még Hajdú 1968: 51).

Ennek értelmében az erdei jurák ‘9’ jelentésű számnevének (ill. a 9 tízszeresének, százszorosának) eredeti jelentése is ilyesmi lehetett: ‘majdnem 10’ = ‘9’, ‘majdnem 100’ = ‘90’, ‘majdnem 1000’ = ‘900’. E számnevek hasonló módon képződhettek a tundrai jurákban is az intenzív jurák–orosz kapcsolatokat megelőzően, vagyis mielőtt kialakulhattak volna a ‘jurák 10’ = ‘9’ ⇔ ‘(orosz) 10’ = ‘10’ stb. párok.

Ehhez hasonló számnevek ismertek nyelvcsaládunkon kívül másutt is a (közbülső) értékküszöbök előtti számok megnevezéseként, pl. „ind. 19 (*ek-)*una-vimsati ‘(1) fehlend (an) 20’, und so entsprechend durch alle Zehner, also 39 una-čatvarimsati ‘fehlend 40’” (Menninger 1957: 87), csukcs ‘9’ = ‘не хватает десятого’, ‘14’ = ‘не хватает пятнадцатого’ (Bogoraz 1934: 26), ket *кус’әм бьхс’әу кус’* ‘девятъ’ (букв. ‘десять без одного’) (Krejnovič 1968: 460; vö. még Fettweis 1927: 33, 71).

Ezen erdei jurák ‘9’ magyarázata annyira kézenfekvőnek tűnik, hogy ma már csodálkozom, amiért monográfiám (Honti 1993) írásakor ez a magyarázati lehetőség elkerülte figyelmemet, holott a probléma megoldását az alábbi, régtől ismert tények szinte tálcán kínálták:

1. Sok nyelvben, többek közt az uráli nyelvekben a (közbülső) értékküszöbök előtti számok nevét rendszeren subtractív módon képezik, vö. pl. fi. *yhdeksän* ‘9’ < < ‘1 nincs/hiányzik’, m. *kilenc* ‘9’ < < kb. ‘(1) a 10-en kívül (= 10 1 nélkül)’.

2. A ‘9’ négy déli szamojéd nyelvben, a szelkupban, a motorban, a karagaszban és a tajgiban ugyancsak tagadó segédigével képződik (ld. alább 1.3. és Honti 1993: 211, 218).

3. Az északi szamojéd nyelvek a tagadó igéknek különösen gazdag rendszerével rendelkeznek (vö. Katzschmann 1993–1994), s ez a körülmény indokolttá tette volna valamennyiüket megvizsgálni olyan szempontból, vajon szóba jöhetnek-e egy esetleges tagadó szerkezetű számnév deverbális elemeként.

1.2. A fentiek alapján arra gondolhatunk, hogy részben hasonlóan értelmezhetők a jurák *Нэсса* (Pallas 1789: 481), *Näesa* (Klaproth 1823: XI, közli Donner 1932: 48), *näessa* (Miller, közli Helimskij 1976: 92) és a jenyiszeji szamojéd Ch. *ésá*, B *nésá* '9' (Castrén 1854: 193), *нэсамо-де* '9.' (Tereščenko 1966b: 447), amelyek gyaníthatólag egy másik, a kategórikus (egzisztenciális) tagadást kifejező igét tartalmazzák, vö. jur. *ниś* (Lehtisalo 1956: 326), jen. *несь* (Tereščenko 1966b: 452) (~ fi. *ei* 'ő nem...'). A jelenlegi '9' számnévi alak egykor hosszabb, az '1' számnévet is tartalmazó lehetett, amelyből később az '1' ellipsis révén eltűnt, s a visszamaradó elem jelentése 'nincs', 'nem lévő' lehetett. A számnév és a tagadó ige szókezdő mássalhangzója közti különbség (*n-*, ill. *ñ-*) azt sejteti, hogy a számnév és a tagadó ige közti etimológiai kapcsolat idővel elhaványult vagy teljesen feledésbe is merült.

1.3. A szelkup tazi nyelvjárásában több hangalaki változata van a '9'-nek, pl. *ukkir-čänkitil-köt*, *ukkir-čänka-köt* (Erdélyi 1969: 283), *ukkur-ca-köt* (Kuznecova et al. 1980: 285), amelyekben a középső elem a „*čänkiqo*, *čänki-* [Verneinungsverb], eig. *отсутствовать* | fehlen; не имеется | es gibt nicht” (Erdélyi 1969: 234) participiuma, ill. annak csonkult változata. A motor *Obdenashta* (Pallas 1776, közli Donner 1932: 15), *Obdenašua* (Klaproth, közli Donner 1932: 50), *обденашта* (Pallas 1789: 483) - *našta*, a karagasz *Obtujast* (Pallas 1776, közli Donner 1932: 15), *optinjáschto* (Miller, közli Helimskij 1987: 29) - *jast*, *-jašto*, és a tajgi *Обтаньашто* (Pallas 1789: 483) - *jašto* eleme ugyanezen szamojéd tagadó ige származéka, amelynek összamojéd előzményét Janhunén ekként rekonstruálta: „**jänkz* (? nom. ? **jänkâ*) 'nicht, fehlend, Fehlen' ~ **jänkz-* (verb. ? **jänkâ-*) 'nicht dasein, fehlen'” (Janhunén 1977: 40, még vö. 41).

1.4. A Janhunén (1977: 19) által a tavgi *ηαμάιτμη* és a kamasz *amitun* '9' számnevek összamojéd előzményeként rekonstruált **ämajtma* forma azonban továbbra is megfejtésre vár. A fentiek alapján talán ebben is elhomályosult subtractio sejtethető.

2. Mivel az értékkülöb előtti értéket megnevező tagadó igés vagy egyáltalán a subtractiv képzésű számnevek az értékkülöb (explicit vagy implicit módon) utalnak, nem meglepő, ha olykor a '10' 'éppen 10' jelentésű kifejezés. A szamojéd nyelvek közül ezt látjuk a szelkupban, pl. Taz *kööt*, *köön* '10' ~ *paabu göön* 'ровно 10' (Castrén–Lehtisalo 1960: 171), *köt* '10' ~ *p̄py köt* 'ровно 10' (Kuznecova et al. 1980: 285, 286), még vö. *tōn* '100' ~ *p̄py tōn* 'ровно 100' (uo.), vö. *p̄pi*, *p̄pi* 'вдруг, внезапно, сразу, невзначай | plötzlich, sofort, zufällig' (Erdélyi 1969: 176). Ugyanebben a funkcióban egy másik nyelvjárásban egy másik lexéma használatos, amely ismereteim szerint nincs önállóan adatolva: N *čaškal* (ровно) *šeda hāru* '20' (Castrén–Lehtisalo 1960: 172).

A finnugor nyelvek közül az osztjákban, ahol a '9' szintén subtractív képzésű (vö. VVj. *ěj-ěr(1)-jōŋ* kb. '1 híján 10', ld. Karjalainen 1964: 112, 158), a '10' a fenti módon is kifejezhető: vagy *jōŋ, jōŋ*, vagy *čama jōŋ* 'gerade 10', még vö. Irt. *čam jōŋ* 'gerade 10' (DEWOS 386), vö. VVj. *čama, čamā*, Irt. *čama* 'прямо, suoraan, geradeaus' (DEWOS 272).

Lehet, hogy a '10'-nek 'éppen/pontosan 10'-ként való kifejezése areális jelenség is, mivel a paleoszibériai nyelvek egyikében, a ketben, amely szintén subtractív módon képezi az értékkülcsöbök előtti értékek nevét (esetleg még többen is, de nem néztem utána), vö. pl. *күс'әм бѣхс'ау күс'* 'девятъ' (bukv. 'десять без одного'), *күс'* 'девятъ' (Krejnovič 1968: 460), *ко:с'* '10' ~ *һа: ко:с'ин* 'ровно 10' (nem jelzői funkciójú változatok), *ко:* '10', *һа: ко:* 'ровно 10' (jelzői funkciójú változatok) (Dulson 1968: 129). Helimskij (1982: 245–246) szerint a fent idézett szelkup *pāpi* stb. ugyanilyen funkcióban a ketbe is átkerült.

3. A subtractív képzésű számnevek közönségesek a világ nyelveiben, nem meglepő, hogy a mi nyelvcsaládunkban is olyan elterjedtek. A kivonás jelölésére persze többféle eszközt is igénybe vehetnek a nyelvek, de latensen szinte mindenkor az ujjakkal mint a legegyszerűbb és mindig „kéznél lévő” számológéppel való manipuláció van mögötte. E „kézenfekvő” művelet nyelvi vetületének elhomályosodása és a mágikus számok szerepe vezethetett a nyelvcsalád legkülönösebb számneveinek, a tundrai jurák '9' és '10' jelentésűeknek a kialakulásához.

Az egyes számnevek konkrét etimológiai magyarázatán kívül e dolgozat tanulságának azt is tartom, hogy a tundrai jurák '9' vagy a mágikus számnevek (és az itt nem emlegetett egyéb csalóka jelenségek) alapján döreiség lenne a finnugor és a szamojéd alapnyelvre mást, mint decimális számnévrendszert rekonstruálni.

IRODALOM

- Bergsland, Knut 1953: Numeral constructions in Lapp. In: *Liber saecularis in honorem J. Qvigstadii*. Pars II. Oslo. 31–68.
- Bogoraz, V. G. [Богараз, В. Г.] 1934: Луораветланский (чукотский) язык. In: *Языки и письменность народов Севера. Часть III. Моцква–Ленинград*. 5–46.
- Castrén, Mathias Aleksanteri 1854/1966: *Grammatik der samojedischen Sprachen*. St. Petersburg/Bloomington, The Hague.
- Castrén, Mathias Aleksanteri 1855/1974: *Wörterverzeichnisse aus den samojedischen Sprachen. Samojedisch-deutsch, deutsch-samojedisch*. St. Petersburg/Kopenhagen.
- Castrén, Mathias Aleksanteri – Toivo Lehtisalo 1960: *Samojedische Sprachmaterialien*. Mémoires de la Société Finno-ougrienne 122. Helsinki.
- DEWOS = Steinitz 1966–1993.
- Donner, Kai 1932: *Samojedische Wörterverzeichnisse*. Mémoires de la Société Finno-ougrienne 64. Helsinki.
- Dulson, A. P. [Дульзон, А. П.] 1968: *Кетский язык*. Томск.
- Erdélyi, István 1969: *Selkupisches Wörterverzeichnis. Tas-Dialekt*. Budapest.

- Fekete Lajos 1956: *Doquz – a törökben és a perzsában*. In: Bárczi Géza – Benkő Loránd (szerk.): *Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára*. Budapest. 647–652.
- Fettweis, Ewald 1927: *Das Rechnen der Naturvölker*. Leipzig – Berlin.
- Frolov, V. A. [Фролов, Б. А.] 1974: Представления о числе и народов Сибири и Дальнего Востока. In: *Бронзовый и железный век Сибири*. Томск. 89–93.
- Hajdú Péter 1968: *Chrestomathia Samoiedica*. Budapest.
- Helimskij, E. A. [Хелимский, Е. А.] 1976: Об одном переходном северно-самодийском диалекте (К исторической диалектологии ненецкого языка). In: *Происхождение аборигенов Сибири и их языков*. Томск. 89–93.
- Helimskij, E. A. [Хелимский, Е. А.] 1982: Keto-Uralica. In: E. A. Алексеенко (otv. red.): *Кетский сборник*. Ленинград. 238–251.
- Honti, László 1990: Ist 9 = 10 oder umgekehrt? *Specimina Sibirica* 3. 73–78.
- Honti, László 1993: *Die Grundzahlwörter der uralischen Sprachen*. Budapest.
- Honti, László 1996: 9 = 9! (Ein Beitrag zur Lösung des Rätsels der 'neun' im Nordsamojedischen.) *Linguistica Uralica* 32. 124–127.
- Itkonen, Erkki 1973: Zur Geschichte des Partitivs. *Finnisch-ugrische Forschungen* 40. 278–339.
- Janhunen, Juha 1977: *Samojedischer Wortschatz. Gemeinsamojedische Etymologien*. Helsinki.
- Katzschmann, M. 1993–1994: Die Negation(sverb)en des Nganasanischen. *Néprajz és Nyelvtudomány* 35. 47–68.
- Karjalainen, K. F. 1964: *Grammatikalische Aufzeichnungen aus ostjakischen Mundarten*. Bearbeitet und herausgegeben von E. Vértés. Mémoires de la Société Finno-ougrienne 128. Helsinki.
- Klaproth, Julius 1823: *Sprachatlas*. Paris. (idézve Donner 1932 alapján)
- Krejnovič, E. A. [Крейнович, Е. А.] 1968: Кетский язык. In: П. Я. Скорик (otv. red.): *Языки народов СССР. V. Монгольские, тунгусо-маньчжурские и палеоазиатские языки*. Москва. 453–473.
- Kuznecova, A. I. – E. A. Helimskij – E. V. Gruškina [Кузнецова, А. И. – Е. А. Хелимский – Е. В. Грушкина] 1980: *Очерки по селькупскому языку. Тазовский диалект*. Том I. Москва.
- Künnap, Ago 1994: László Honti, Die Grundzahlwörter der uralischen Sprachen. In: Ago Künnap (ed.): *Minor Uralic Languages. Structure and Development*. Tartu – Groningen. 210–212.
- Lehtisalo, Toivo 1956: *Juraksamojedisches Wörterbuch*. Helsinki.
- Menninger, Karl 1957: *Zahlwort und Ziffer. Eine Kulturgeschichte der Zahl*. Band I. *Zählreihe und Zahlsprache*. 2. neubearbeitete und erweiterte Auflage. Göttingen.
- Miller, G. F.: kézirat. (idézve Helimskij 1976 alapján)
- Pallas, Peter Simon 1776: *Reise durch verschiedene Provinzen des Russischen Reichs*. II. St. Petersburg. (idézve Donner 1932 alapján)
- Pallas, Peter Simon 1789/1978: *Linguarum totius orbis vocabularia comparativa*. Band 2. St. Petersburg/Hamburg.

- Popova, Ja. N. [Попова, Я. Н.] 1978: *Ненецко-русский словарь. Лесное наречие*. Szeged.
- Prokofev, G. N. [Прокофьев, Г. Н.] 1937: Ненецкий (юрако-самодийский) язык. In: *Языки и письменность народов Севера*. Часть I. Москва – Ленинград. 75–90.
- Prokofev, G. N. [Прокофьев, Г. Н.] 1939: Числительные в самодийских языках. *Советский Север* 1939/4. 5–25.
- Pusztay, János 1976: *Material aus dem Wald-Dialekt des Jurak-Samojedischen*. Göttingen.
- Ramstedt, G. J. 1907: *Über die Zahlwörter der altaischen Sprachen*. Journal de la Société Finno-ougrienne 24/1. Helsinki.
- Sammallahti, Pekka 1974: *Material from Forest Nenets*. Helsinki.
- Schrenk, Alexander Gustav 1854: *Reise nach dem Nordosten des europäischen Rußlands, durch die Tundren der Samojedon, zum Arktischen Uralgebirge*. II. Dorpat. (idézve Donner 1932 alapján)
- Stang, Christian 1964: Russisch *девянсто*. *Commentationes slavicae in honorem V. Kiparsky*. Helsinki. 124–129.
- Steinitz, Wolfgang 1966–1993: *Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache*. Lieferung 1–15. Berlin. = DEWOS.
- von Strahlenberg, Philipp Johann 1730/1975: *Das Nord- und Östliche Theil von Europa und Asia*. Stockholm/Szeged.
- Ščerbak, A. M. [Щербак, А. М.] 1977: *Очерки по сравнительной морфологии тюркских языков (имя)*. Ленинград.
- Šerech, Jurij 1952: *Problem der Bildung des Zahlwortes als Redeteil in den slawischen Sprachen*. Lund.
- Tereščenko, N. M. [Терещенко, Н. М.] 1956: *Материалы и исследования по языку ненцев*. Москва – Ленинград.
- Tereščenko, N. M. [Терещенко, Н. М.] 1965: *Ненецко-русский словарь*. Москва.
- Tereščenko, N. M. [Терещенко, Н. М.] 1966a: Ненецкий язык. In: 376–395.
- Tereščenko, N. M. [Терещенко, Н. М.] 1966b: Энеский язык. In: В. И. Лыткин – К. Е. Майтинская (ред.): *Языки народов СССР*. III. Финно-угорские и самодийские языки. Москва. 438–457.
- Verbov, G. D. [Вербов, Г. Д.] 1973: Диалект лесных ненцев. Самодийский сборник. Новосибирск. 3–190.
- Virtaranta, Pertti (toim.) 1968–1983: *Karjalan kielen sanakirja* 1–3. Helsinki.

DIE ZAHLWÖRTER '9' UND '10' IM SAMOJEDISCHEN

LÁSZLÓ HONTI

Die meisten Zahlwörter unmittelbar vor den „Rangschwellen“ und Zwischenrangschwellen (10, 100, 1000 usw., bzw. vor 20, 30..90 und 200, 300... 900), das heißt die für 8, 9, 90, 900 usw. werden in den uralischen Sprachen subtraktiv gebildet. Die eigenartigsten unter den uralischen Zahlwörtern stellen die jurak-samojedischen dar: jurakische '10' = '9' bzw. russische '10' = '10', jurakische '100' = '90' bzw. russische '100' = '100', jurakische '1000' = '900' bzw. russische '1000' = '1000'. Einst dürften die Bezeichnungen für die Zahlenwerte unmittelbar vor den Rangschwellen mit einem Negationsverb subtraktiv gebildet worden sein. Dank der magischen Zahl '9' altaischen Ursprungs konnten die Juraken ihre Tribute an die Russen in Pelzen in Neunerbündeln entrichten, die von diesen dann Zehnerbündel machten. Die Entwicklung – begünstigt durch die Paronymie von 'bündel' und '10' – war also etwa: 'jurakisches Bündel aus 9 Stück', 'russisches Bündel aus 10 Stück Fell' > jurakische '10' = '9', russische '10' = '10'. Die '9' der übrigen samojedischen Sprachen wird immer noch mit einer Konstruktion mit Negationsverb gebildet.